

**ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНИМИ КОНФЛІКТАМИ****PROTECTION OF THE ENVIRONMENT FROM ARMED CONFLICTS****Малик К.Р., студент V курсу
міжнародно-правового факультету***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Статтю присвячено дослідженню питань захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами. Проаналізовано основні міжнародно-правові документи, які передбачають захист навколишнього середовища під час міжнародних збройних конфліктів. Автором зазначено, що сучасний світ характеризується різким прискоренням військово-технічного розвитку, і саме цей факт здійснює реальний вплив на розроблення норм міжнародного гуманітарного права, що стосуються оцінки нових видів озброєнь, які можуть мати негативні наслідки для навколишнього середовища. Зазначено, що вчасна мінімізація шкоди навколишньому середовищу й захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів є важливим складником забезпечення й підтримки як всеосяжної системи міжнародної безпеки, так і міжнародної екологічної безпеки. Автор навів негативний досвід збройних конфліктів у деяких країнах світу, й наголошено, що такі збройні конфлікти завдають непоправної шкоди довкіллю. Також досліджено аспекти застосування ядерної зброї та основні міжнародно-правові акти, які забороняють таке застосування. Автор оцінює значення вказаних міжнародно-правових актів для захисту навколишнього середовища загалом. Автор наводить думку, що в сучасному суспільстві вкрай важливо на перше місце ставити інтереси навколишнього середовища, а не інтереси держави під час збройних конфліктів. Автор робить висновок, що військово-технічний прогрес і захист навколишнього середовища виникли та розвиваються паралельно, однак саме захисту має надаватися більша увага та підтримка, оскільки він спрямований на благо людства та запобігання завданню непоправної шкоди навколишньому середовищу в результаті збройних конфліктів. Наголошено, що шкода навколишньому середовищу нині – шкода людству в майбутньому, і тільки усвідомлення суспільством важливості безпеки навколишнього середовища зможе позитивно позначитися на добробуті світового співтовариства.

Ключові слова: збройний конфлікт, навколишнє середовище, охорона навколишнього середовища, міжнародне гуманітарне право, ядерна зброя.

The article is devoted to the study of environmental protection in connection with armed conflicts. The main international legal documents that provide for the protection of the environment during international armed conflicts are analyzed. The author notes that the modern world is characterized by a sharp acceleration of military – technical development and this fact has a real impact on the development of international humanitarian law relating to the assessment of new weapons that may have negative consequences for the environment. It is noted that the timely minimization of environmental damage and protection of the environment during armed conflicts is an important component of ensuring and maintaining both a comprehensive system of international security and international environmental security. The author cites the negative experience of armed conflicts in some countries and emphasizes that such armed conflicts cause irreparable damage to the environment. Aspects of the use of nuclear weapons and the main international legal acts that prohibit such use have also been studied. The author assesses the importance of those international legal acts for the protection of the environment as a whole. The author argues that in modern society it is extremely important to put the interests of the environment first, rather than the interests of the state in armed conflicts. The author concludes that military-technical progress and environmental protection have emerged and are developing in parallel, but the environmental protection should be given more attention and support due to its aim at the benefit of humanity and the prevention of irreparable damage to the environment as a result of armed conflict. It is emphasized that the damage to the environment now is the damage to humanity in the future and only public awareness of the importance of environmental security can have a positive impact on the well-being of the world community.

Key words: armed conflict, environment, environmental protection, international humanitarian law, nuclear weapons.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу не тільки допоміг людству досягнути нові можливості, але й призвів до виникнення збройних конфліктів, які згодом завдали безповоротних наслідків навколишньому середовищу. На теренах ХХ ст. збройні конфлікти повністю замінили термін «війна», але це ще більше відбілося на стані довкілля. Термін «збройні конфлікти» застосовується в нормативних і законодавчих актах, а також у документах ООН. Наявність збройного конфлікту є передумовою для застосування норм міжнародного гуманітарного права, але в наявній сукупності правових норм немає чіткої вказівки на елементи, необхідні для його визначення. Інакше кажучи, питання про те, чи можна вважати ту чи іншу ситуацію збройним конфліктом між двома державами, залишається без відповіді. Однак не варто забувати про те, що хоча й відповіді ми можемо не знайти, але шкоди навколишньому середовищу вже буде завдано. З огляду на це вкрай важливим є дослідження збройних конфліктів, їхнього безпосереднього впливу та мінімізації шкоди для навколишнього середовища, що й доводить актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із захистом навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами, розглядали такі науковці, як: Ф. Майлова, А. Кірющенко, Т. Каткова, Ю. Услиста, Ю. Ольвінська, С. Галака, Д. Оскольська, О. Мелень –

Забрамна, С. Шутяк, А. Войціховська та інші. Але варто зазначити, що, незважаючи на важливість теми захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів, така тема в міжнародному гуманітарному праві не набула свого належного розроблення.

Метою статті є аналіз міжнародно-правових актів, що забезпечують захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів і висвітлення основних аспектів ведення таких нещадних дій.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають деякі автори, у ХХ ст. відбулося різке прискорення військово-технічного розвитку. Цей фактор почав здійснювати реальний вплив на розроблення норм міжнародного гуманітарного права та привів до появи низки правових норм, що стосуються оцінки нових видів озброєнь і можуть мати негативні наслідки для навколишнього середовища [10, с. 297].

Сьогодні в галузі озброєння відомі глобальні руйнівні впливи на навколишнє середовище. Деякі автори зазначають, що безпосередній вплив на довкілля став реальністю у військових цілях, оскільки технічні можливості методу можна порівняти з природними процесами та подіями [14, с. 121].

Мілітаризація наукових досліджень і експериментів особливо актуальна для таких країн, як Сполучені Штати Америки, Росія, Іран і Північна Корея, що привело до зусиль зі створення в низці лабораторій і центрів зброї, що завдає руйнівного впливу на навколишнє середовище. Ця

проблема розглядається міжнародною спільнотою і вченими на двох рівнях. Більш загальний підхід має на увазі виявлення масштабів і характеру втрат. У цьому випадку вказується, що використовувана державами для найрізноманітніших потреб озброєна техніка може пошкодити біосферу планети. Водночас обмеження засобів і методів такої шкоди також віднесено до загального рівня. У вузькому плані ця проблема пояснюється військовою діяльністю (військові приготування та бойові дії) [10, с. 298].

Для України теж знайома ситуація зі збройними конфліктами, оскільки в нашій державі війна триває вже 7 років. У Донецькій та Луганській областях України під час збройного конфлікту сталося значне забруднення довкілля хімічними токсичними речовинами, уламками металів і важкими металами внаслідок артилерійських обстрілів і застосування вибухівки; утворилися численні воронки, що понівечили землю й знищили природні заповідні території, відбулося затоплення шахт, будівництво оборонних споруд, копанок, пошкодження каналізаційних і водогінних мереж. Ризики, пов'язані з пошкодженням комунікацій, підприємств та інших об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, мають особливе значення, адже в умовах браку контролю й можливостей ліквідації негативних наслідків ці явища потенційно збільшують масштаби негативного впливу. У результаті руйнування очисних споруд погіршився екологічний стан водних об'єктів. Мінна небезпека призвела до обмеження або втрати можливості природокористування на значних територіях. Чимало об'єктів природно-заповідного фонду, розташованих у зоні бойових дій, зазнало значної шкоди [11, с. 7].

Дотепер багато колишніх бойових полів Першої та Другої світових воєн залишаються непридатними для оброблення земель і небезпечними для життя людей через нерозірвані снаряди, міни, які ще залишаються незнешкодженими на території багатьох держав [9, с. 90]. Наприклад, нещодавно в річці на Хмельниччині знайшли небезпечний снаряд із часів Другої світової війни [15]. А на Вінниччині за дві доби знайшли 41 артилерійський снаряд часів Другої світової війни [16]. Таке відлуння війни є в багатьох куточках нашої держави, і це є вкрай небезпечно як для життя людей, так і для навколишнього середовища. Якщо додати до цього важкі наслідки воєн в Індії, Китаї, Ірані, Афганістані, у Перській затоці 1991 р., Югославії, Чечні, Іраку й інші, то картина виявляється ще більш жахаючою та похмурою [9, с. 90].

Такі наслідки збройних конфліктів для довкілля, що наявні у всьому світі, є глобальною проблемою для людства, оскільки вони завдають шкоду не тільки країні, де має місце збройний конфлікт, але й для всього світу загалом. Наприклад, за час війни у В'єтнамі армія США розпоршилася на території Південного В'єтнаму 72 млн літрів дефоліантів «Agent Orange» для знищення лісів, зокрема 44 млн літрів, що містять діоксин. Американські військові для знищення рослинності використовували також масовані бомбардування джунглів. У 1965–1973 роках на Південний В'єтнам було скинуто 17 мільйонів авіаційних бомб, було підірвано 217 мільйонів артилерійських снарядів. Масштабне вживання американськими військами хімікатів призвело до тяжких наслідків. Майже повністю було знищено мангрові ліси (500 тис. га), уражено 60 % (близько 1 млн га) джунглів і 30 % (понад 100 тис. га) рівнинних лісів. Також вкрай тяжкі наслідки для навколишнього середовища створила війна в Перській затоці. В останні тижні окупації Кувейту іракські війська організували скидання нафти в Перську затоку. Намагаючись запобігти потраплянню нафти в затоку, авіація Багатонаціональних сил бомбардувала низку нафтонасосних станцій із застосуванням високоточної зброї. Проте до кінця війни в затоку вилито близько 8 млн барелів нафти. Під час відступу з Кувейту іракська армія підпалила нафтові свердловини, гасіння яких було завершено тільки в листо-

паді. На «висихання» 320 озер пішло все подальше десятиліття [8, с. 163]. На нашу думку, навколишнє середовище нині у вкрай важкому стані, оскільки людство не розуміє, що, створюючи загрозу навколишньому середовищу сьогодні, можна зашкодити собі та своєму існуванню завтра. Людство веде війни, скидає відходи у воду та повітря, а потім не розуміє, чому така невтішна статистика різного роду захворюваностей та смертності від них.

Нині є багато міжнародно-правових актів, які прямо або частково мають стосунок до охорони навколишнього середовища, зокрема: Женевська конвенція 1949 р. [2], Додатковий протокол 1977 р. [4], Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. [3], Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію [5], Резолюція МС ООН про ядерну зброю [6] і т. д.

З 1945 р. Статутом ООН забороняється вдаватися до сили у відносинах між державами, за винятком випадків самооборони під час нападу [1]. Проте в більшості країн така заборона й досі є неефективною.

З юридичного погляду як можливе порушення положень Женевської конвенції з позиції шкоди та руйнування найбільш доцільно вивчити застосування ядерного потенціалу. Тут ми говоримо про шкоду особам, які користуються захистом, майну, навколишньому середовищу в результаті застосування ядерної зброї. Неприпустимість застосування ядерної зброї та її несумісність з основними принципами Женевської конвенції 1949 р. випливають із такої основної мети: поранений, захоплений або затоплений судном, більше не є «контрагентом» і повинен розглядатися як жертва війни без будь-якої дискримінації та будь-яких інтересів або вигод [2].

Ядерна зброя – це найнебезпечніша руйнівна сила, яка не залишає нічого та нікого на своєму шляху. Вона входить до списку зброї масового ураження, і багато країн від неї вже відмовилося. У разі застосування ядерної зброї виникає одночасно 6 видів ураження: ударна хвиля, електромагнітний імпульс, рентгенівське та світлове випромінювання, радіоактивне зараження та проникаюча радіація [13, с. 148]. Руйнування ядерною зброєю має масовий характер і завдає противнику непоправних втрат у живій силі, бойовій техніці та інфраструктурі. Сьогодні єдиним практичним прикладом застосування атомної зброї у війні є бомбардування ВПС США японських міст Хіросіма і Нагасакі 6 і 9 серпня 1945 р., жертвами яких стали понад 450 тисяч осіб [12, с. 54]. Згідно з офіційною американською Доктриною масової відплати 1950-х років, реальний план застосування ядерної зброї викладено в першому «Єдиному інтегрованому оперативному плані» Пентагону (*Single Integrated Operational Plan – SIOP – 62*), який передбачав із початком будь-якого збройного конфлікту з СРСР негайний масований наліт 1 850 важких і середніх бомбардувальників зі скиданням 4 700 атомних і водневих бомб на міста та інші об'єкти СРСР, КНР і їх союзників. За розрахунками Пентагону, цей удар спричинив би людські жертви в СРСР, КНР, серед їхніх союзників і сусідніх нейтральних країн близько 800 млн убитих, що становило на той момент 1/3 населення планети. Проте створення ядерної зброї та міжконтинентальних авіаційних, а потім ракетних засобів його доставки Радянським Союзом, позбавило США традиційної недосяжності за двома океанами, що змусило їх серйозно переглянути погляди на співвідношення політичної та військової ролі ядерної зброї. Ідея ядерного стримування вийшла на передній план військової політики США, хоча вона, природно, спиралася на реальні ядерні сили й оперативні плани їх застосування. Цей якісний зсув поклав початок формуванню філософії переважно політичної, а не військової ролі ядерної зброї. Водночас обидві його іпостасі наочно

демонструють класичний закон гегелівської діалектики про єдність і боротьбу протилежностей [17].

Сьогодні, на нашу думку, важливим є те, що ядерні держави все ж таки погодилися на ухвалення резолюції РБ ООН щодо надання позитивних гарантій безпеки. Особливим стало ухвалення РБ ООН 19 червня 1968 р. резолюції 255 (1968), яка встановлювала, що агресія із застосуванням ядерної зброї або загроза такої агресії проти держави, що не володіє ядерною зброєю, вимагатиме від Ради Безпеки й насамперед від усіх її постійних членів – ядерних держав – негайних дій відповідно до їхніх зобов'язань згідно зі Статутом ООН. Ця резолюція мала ключове значення для підписання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [7, с. 11]. Також Резолюція 60/76 МС ООН від 8 грудня 2005 року наголосила, що велике значення має зміцнення всіх наявних заходів в галузі ядерного роззброєння, контролю над ядерними озброєннями та їх скорочення [6].

Отже, положення цих документів є значним внеском у захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Проте, на нашу думку, не тільки положеннями мають користуватися сторони збройного конфлікту. Насамперед потрібно навчитися усвідомлювати, що збройний конфлікт – це не лише шкода інфраструктурі та майну про-

тивника, але й шкода навколишньому середовищу, яка згодом зачепить і країни, що застосовують зброєю для обстоювання своїх інтересів. Сподіваємося, що згодом населення світу зможе усвідомити важливість безпеки навколишнього середовища і це поліпшить умови нашого життя.

Висновки. Сучасний рівень розвитку військових технологій усуває кордон між особливо небезпечними й відносно легкими видами зброї, здатними негативно впливати на навколишнє середовище. Кількість таких проблем зросла в умовах прискорення розвитку військово-технічного прогресу. З огляду на це сучасні умови вимагають розроблення міжнародно-правових норм, спрямованих на захист не тільки людства, але й навколишнього природного середовища. Розвиток у цьому напрямі розпочався давно й триває досі. Цей процес, безумовно, заслуговує на увагу, оскільки він безпосередньо спрямований на порятунку людства від загрози війни та запобігання завданню шкоди навколишньому середовищу в результаті збройних конфліктів. Із цього погляду необхідно наголосити на життєво важливій ролі міжнародного права в забезпеченні захисту навколишнього середовища.

Отже, самодостатність держав у розв'язанні екологічних проблем під час збройних конфліктів є глобальною проблемою, яка спричиняє руйнівний вплив на весь світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. № 995_010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 14.04.2021).
2. Женевська конвенція від 12 серпня 1945 р. № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.04.2021).
3. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1976 р. № 995_258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text (дата звернення: 13.04.2021).
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. № 995_199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 12.04.2021).
5. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 р. № 995_266. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 13.04.2021).
6. Резолюція 60/76 МС ООН «Заходи до розвитку консультативного висновку Міжнародного Суду стосовно законності погрози ядерною зброєю чи її застосуванням» від 8 грудня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f36#Text (дата звернення: 13.04.2021).
7. Галака С. ООН та нерозповсюдження ядерної зброї. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 96 (1). 2011. С. 11–17.
8. Каткова Т. Захист навколишнього середовища у міжнародному гуманітарному праві. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2012. Вип. 2 (31). С. 162–166.
9. Кірющенко А. Право збройних конфліктів у забезпеченні охорони природного середовища. *Правова держава*. № 8. 2005. С. 89–93.
10. Маилова Ф. Международно-правовая защита окружающей среды во время международных вооруженных конфликтов. *Вопросы российского и международного права*. 2019. Т. 9. № 7А. С. 296–304.
11. Военні дії на Сході України – цивілізаційний виклик людству / О. Мелень-Забрамна, С. Шутяк, А. Войціховська та ін. Львів : ЕПЛ, 2015. 136 с.
12. Оскольская Д. Ядерное оружие как угроза глобальной безопасности в начале XXI века. *Электронный научный журнал «Архонт»*. Вип. № 2 (5). 2018. С. 54–57.
13. Услиста Ю. Використання ядерної зброї: ілюзія миру. Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Вип. 2. Одеса : ОНЕУ, 2016. С. 148–150.
14. Brecher B. The new order of war. *Rodopi*, 2010. 258 p.
15. В річці на Хмельниччині знайшли небезпечний снаряд. URL: <https://vsim.ua/Podii/v-richtsi-na-hmelnichchini-znayshli-nebezpechniy-snaryad-11193214.html> (дата звернення: 13.04.2021).
16. На Вінниччині за дві доби знайшли 41 артилерійський снаряд. URL: <https://vezha.ua/na-vinnichchini-za-dvi-doby-znayshly-41-artylerskiy-snaryad-foto/> (дата звернення: 13.04.2021).
17. Роль ядерного сдерживания в стратегической стабильности. Гарантия или угроза. URL: <https://carnegie.ru/2019/01/28/ru-pub-78209> (дата звернення: 14.04.2021).